

О. В. Яковлева,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-7637>;

Л. І. Стрій,
канд. філол. наук,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9785-588X>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНКИ-БУНТАРКИ В ПОВІСТІ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ»

Бунтарство як різновид девіантної поведінки досліджували психологи, соціологи, літературознавці й мовознавці. У лінгвістиці такий тип поведінки, зокрема й мовленнєвої, можна вивчати крізь оптику різних галузей знань — лінгвоперсоналогії, прагматики, гендерної лінгвістики, психолінгвістики тощо. Представлена розвідка — це спроба проаналізувати бунтарство як своєрідний тип поведінки особистості на різних рівнях: вербальному та дієвому, що виражалось в конкретних словах, висловах і діях. Актуальність обраної теми полягає в тому, що, по-перше, бунтарство описано в межах психолінгвістики, з урахуванням виділених К. Юнгом архетипів на

матеріалі повісті «Доця» Т. Горіха Зерня про війну, яка почалася в 2014 році; по-друге, простежується динаміка бунтарства в усіх проявах: у мовленнєвій поведінці та у конкретних діях молодой жінки, яка свідомо чинить опір на окупованій території Донецька.

Мета дослідження: проаналізувати прояви індивідуального бунтарства жінки, виражені мовними засобами в різних комунікативних ситуаціях й у процесі автокомунікації. *Об'єктом* уваги стали діалоги й монологи головної героїні в процесі розгортання воєнних дій окупантів. *Предметом* дослідження є мовні засоби вираження наростання рівня бунтарства жінки у психічному стані як протидії ворогам. *Матеріал* дослідження — текст художнього твору документальної книги «Доця». У процесі аналізу використано такі *методи*: аналізу, синтезу, описовий, індуктивний, а також метод психолінгвістичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Доця перебуває в різних психічних станах, про що свідчить її мовлення. У мирні часи вона не вживає грубих слів. З ворогами переходить на мову окупантів, одягає різні маски: наляканой дівчинки, дорослої жінки та сестри, яка радіє «визволителям», а також сміливого бійця тощо. *Перспективу* дослідження вбачаємо в аналізі сучасних текстів про війну, в яких описано бунтарство українських героїв.

Ключові слова: девіантна поведінка, бунтарство, жінка-бунтарка, архетип, психолінгвістичний аналіз.

O. V. Yakovlieva,

ScD in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Applied Linguistics Department Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-7637>;

L. I. Strii,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Applied Linguistics Department Assistant Professor

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9785-588X>

INDIVIDUAL PECULIARITIES OF THE SPEECH BEHAVIOR OF A FEMALE REBEL IN TAMARA HORIKHA ZERNYA'S NOVEL «DAUGHTER»

Rebellion as a form of deviant behavior has been studied by psychologists, sociologists, literary critics and linguists. In linguistics, this type of behavior (speech behavior in particular) can be studied through the lens of various fields of knowledge — linguistic personology, pragmatics, gender linguistics, psycholinguistics, etc. This study is an attempt to analyze rebellion as a peculiar type of personal behavior at different levels: verbal and action, which was expressed in specific words, phrases and actions.

The relevance of the chosen topic lies in the fact that, firstly, rebellion is described within the framework of psycholinguistics, taking into account the archetypes identified by Carl Jung on the basis of the novel «Daughter» by Tamara Horikha Zernya about the war that began in 2014; secondly, the dynamics of rebellion in all its manifestations is observed: in the speech behavior and in the specific actions of a young woman who consciously resists in the occupied territory of Donetsk.

The purpose of the study is to analyze the manifestations of a woman's individual rebellion expressed by linguistic means in different communicative situations and in the process of auto-communication. *The object* of the research was the protagonist's dialogues and monologues in the process of the occupiers' military actions. *The subject* of the study is the linguistic means of expressing the increasing level of rebellion in a woman's mental state as a counteraction to enemies. The research *material* is the text of the fictional work of the documentary book «Daughter». In the process of analysis, the following methods were used: analysis, synthesis, descriptive method, inductive method, as well as the method of psycholinguistic and contextual-interpretive analysis.

The Daughter experiences different mental states, as evidenced by her speech. During peaceful times, she does not use rude words. With the enemies, she switches to the language of the occupiers, puts on different masks: a frightened girl, a grown woman and a sister who rejoices in the «liberators» as well as a brave fighter etc. *The prospect* for further research lies in the analysis of contemporary texts about the war, which describe the rebellion of Ukrainian heroes.

Key words: deviant behavior, rebellion, female rebel, archetype, psycholinguistic analysis.

Бунтарство як спосіб девіантної поведінки описували і досліджували історики, соціологи, психологи, юристи [4; 7; 9]. Філологів, зокрема літературознавців, цікавить творчість українських жінок-бунтарок, письменниць кінця ХІХ початку ХХ ст. [1]. У межах науки про мову дослідження бунтарства крізь оптику лінгвоперсоналогії та психолінгвістики мають неабиякі перспективи.

Визвольна війна, яку веде Україна проти росії, почалася ще в 2014, коли ворог захопив землі на Сході нашої країни. Тоді на окупованій території першими протистояли ворогам найсміливіші бунтарі, чоловіки й жінки, які готові були ризикувати життям, щоб не стати рабами.

Психотип жінки-бунтарки, яка однією з перших долучилася до боротьби з окупантами, було представлено в документальній повісті «Доця» Т. Горіха Зерня. Зважаючи на гендерний підхід до вивчення лінгвістичних ресурсів мови реальних осіб чи персонажів, дослідниця О. Кукіна зауважує, що одним із основних напрямів мовної репрезентації гендеру є існування такого феномена, як «жіноча мова». Мова не лише відображає гендерну диференціацію, яка існує у соціумі, але й конструє гендерні відмінності [6, с. 174]. Отже, актуальність представленої розвідки в тому, що на вербальному рівні простежується «процес трансформації гречкосія у воїна»,

тобто динамічний процес проявів бунтарства й досягнення його піку в конкретних діях проти ворога, зокрема й у мовленнєвій діяльності молоді жінки мирної та творчої професії.

Мета дослідження: проаналізувати прояви індивідуального бунтарства жінки, що виражені мовними засобами в різних комунікативних ситуаціях, зокрема й у процесі автокомунікації. **Об'єктом** уваги стали діалоги й монологи головної героїні повісті в процесі розгортання воєнних дій окупантів. **Предметом** — мовні засоби вираження наростання рівня бунтарства у психічному стані жінки як протидії звірствам ворогів. **Матеріалом** дослідження послуговував текст художнього твору документальної книги «Доця». У процесі аналізу використано такі **методи:** аналізу, синтезу, описовий, індуктивний, а також метод психолінгвістичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що вперше зроблено психолінгвістичний аналіз мовленнєвої діяльності жінки-бунтарки, яка жила й чинила опір в умовах окупації. **Теоретична цінність:** результати дослідження є конкретним внеском у розробку питань гендерної лінгвістики, актуальною проблемою якої є мовне вираження поведінки жінок різних соціальних груп під час війни. **Практична цінність** дослідження полягає в тому, що матеріали аналізу будуть корисними під час викладання різних лінгвістичних дисциплін, зокрема сучасної української мови (лексикології, стилістики), комунікативної та психолінгвістики. Результати проведеного аналізу можна використовувати у практичній діяльності фахівців із соціальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Джерело бунтарства закладено в підсвідомості людини у вигляді архетипічних утворень, які описав К. Юнг. У наш час ідеї видатного швейцарського психолога плідно використовують у різних галузях знань. Зокрема, Маргарет Марк і Керол Пірсон застосували архетипи К. Юнга у брендингу, пов'язаному з маркетинговими технологіями. У своїй книзі «Герой і Бунтар» вони виділили дванадцять різних архетипів у процесі управління брендом [7].

Коллективне підсвідоме як успадкований досвід попередніх поколінь, в якому існують архетипи, завжди наявне в усіх процесах життєдіяльності. Архетипів є багато, К. Юнг описав чотири найважливіші. Так, наприклад, архетип *персона* проявляє себе у вигляді різних соціальних масок, якими користуються люди, щоб захистити своє *Его* від негативного впливу інших. Архетип *тінь* — це найпотаємніший бік людської психіки, який яскраво демонструє поведінка дикунів; тут міститься все, що є неприйнятним для цивілізованого суспільства, в якому діють норми моралі. У більшості людей свідомість контролює заздрість, жадібність, ненависть та агресію як прояви вищезазначеного архетипу, але при певних обставинах контроль зникає, і тоді ми стикаємося з бунтарством, коли людина забуває про закон, моральні норми й руйнує встановлений порядок [5].

Бунтарство — багатоаспектний феномен, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Бунтарство виникає з неможливості миритися з нерівністю, несправедливістю, насильством, обмеженням свободи тощо. Виділяють різні типи бунтарської

поведінки, зокрема, активний і пасивний. Бунтарі діють на різних рівнях: широкому соціальному (у такому разі їх називають революціонерами), є бунтарі на рівні макро- або мікротрудового колективу, на рівні сім'ї тощо. Бунтарство може бути одним із важливих факторів індивідуального зростання [8], що яскраво довела поведінка, зокрема й мовленнєва, молодой жінки, головної героїні повісті Т. Горіха Зерня «Доця».

Епіграфом до представленого аналізу мовного матеріалу зазначеної книги може стати цитата Рут Мессінджер (демократичного кандидата на пост мера Нью-Йорка), яка багато знала про злочинність у Нью-Йорку і яка програла вибори 1997 року. Вона сказала: «It's not rebels, that make trouble, but trouble that make rebels (*не бунтарі створюють проблему, а проблема створює бунтарів*)» [12].

Текст повісті «Доця» є синтезом авторської розповіді, що ведеться від першої особи, із вкрапленнями коротких монологів головної героїні та її діалогів з іншими людьми, з якими вона стикалася протягом описаних подій, що сплелися у *бездоганий причинно-наслідковий ланцюг, де жодну ланку неможливо ні викреслити, ні оминути* [3, с. 6]. У розповіді про себе сімнадцятирічна дівчина користується протиставленням, що створює ефект сумної самоіронії, а то й сарказму: *На худенькому личку домінував аристократично загострений дзьоб... Зі своєю комплекцією я могла б надихати Пікассо, але це слабка втіха... Її мати померла, батько пиячив і звертався до дочки «ану ходи сюди»... Хотілося б вірити, що позаочі мене називали якось інакше, але будьмо реалістами: позаочі про мене взагалі не згадували* [3, с. 10]. Отже, спочатку вона непомітна дівчина без власного імені, яке робить людину особливою, виокремлює її серед інших: *У мене не було шансів красиво відшити залицяльника, бо за сімнадцять років до мене ніхто не спробував залицятися...* [3, с. 11].

Батько вирішив стати трудовим мігрантом, за тиждень продав квартиру, після чого дочка, закомплексований підліток, тільки й могла несміливо запитати: *Тату, а як же я? Я, де я житиму?* [там само]. Її долю було вирішено без неї: вона їде до Донецька до баби, батькової матері. У потязі під час подорожі люди зазвичай знайомляться. Пенсіонерка в купе, почувши історію юнки, тільки й могла сказати російською: *«Кушай, дєточка»* [3, с. 12]. Баба Оля зверталася до неї не інакше, як *доця* (пестлива форма, те саме, що й *дочка*). Звертання літньої людини до молодой жінки або дівчини [2, с. 324].

Отже, відсутність власного імені у головної героїні й те, як її називала бабуся, — що й стало назвою повісті, — вважаємо багатозначним символом: 1) живий предмет без усяких особливостей, позбавлений усякої індивідуальності; 2) енергійна та щира як дитина юнка (*дєточка, доця*); 3) дочка своєї рідної землі, Батьківщини, заради якої готова віддати життя. Відомим для всіх з радянських часів є образ матері-батьківщини, але війна на Донбасі й повномасштабна війна України проти рашистів дає право говорити про героїв, синів і дочок, які захищають свободу, незалежність Батьківщини ціною свого життя.

Після трагедії на шахті, де загинуло понад сто людей, дівчина разом з іншими допомагала сім'ям загиблих, разом з усіма стояла на кладовищі. Місто все ще

лякало її, але щось змінилося: після аварії почалося зрощення та взаємне проникнення з Донбасом, проросло зерно, що зробило молоду дівчину з Рівненської області бунтаркою, *розвідницею, диверсанткою, інсургентом* (застаріла назва повстанця; борця за незалежність і справедливість [2, с. 500]).

Російська пропаганда протягом довгих часів намагалася розколоти нашу країну, протиставляючи Схід і Захід. Незважаючи на всі заходи проти української мови, яку забороняли й вважали мовою селяків, її зберегли на Заході; але на Сході, зокрема в Донецьку, розмовляли виключно російською. Дівчина з Рівненщини розмовляла українською, хоча з неї часто глузували: *Ой, вы так интересно говорите, по украински. Вы с Западной приехали? Її відповіді лаконічні та стримані: Взагалі то ні, я з Донецька. У дитинстві жила у Рівненській області.* Дівчина стримує себе й удає (або одягає маску архетипічної персони, яка не помічає бажання співрозмовниці принизити її) нібито все нормально: *А как «попугай» будет по-гуцульски, «пивень», да? Скажите, а корова у вас в селе есть? И что же вы с ней делаете, доите, да? — А, ні. Тобто так, корову доять, але у нас нема корови* [3, с. 17].

Зазначений вище діалог відбувався у квартирі матері хлопця, який привів молоду дівчину знайомитися з батьками. Поведінка юнки в цілому була пристойна, але через деякий час вона втекла з цього дому в рожевих капцях, які їй видала мати хлопця, як тільки вона увійшла до квартири. Такий активний бунт проти невігластва хазяїв демонструє рішучість і самоповагу молодої жінки, впевненість у своїй правоті, уміння прислуховуватися до внутрішнього голосу й чинити так, як вважає за потрібне. Дівчина навіть звільнилася з супермаркету, де познайомилася з тим хлопцем. Вона рішуче «обрубує кінці», що пов'язували її з неприйнятними ситуаціями.

Мати дівчини була талановитою художницею — вишивала картини; вони були живими. Дівчина відкрила власний бізнес, найняла робітників (в основному чоловіків) і робила на замовлення оригінальні живі картини-вітражі, люстри тощо. Вона була справжнім трудоголіком, працювала на рівні з чоловіками, іноді від перевтоми втрачала свідомість і схудла так, що її могло знести вітром. Люстри по три тисячі доларів, які вона робила зі своєю командою, *розліталися як гарячі пиріжки...*

Охоронцю фірми Комарові не подобалася талановита молода жінка: він навіть не розмовляв з нею. Але добра й щедра дівчина на знак подяки чоловікові за роботу подарувала його хворій матері чудове скляне панно, і тоді Комар вимовив «*Спасибо*» і додав «*Дякую*», і вони вперше поговорили. Її авторитет серед чоловіків-співробітників був надзвичайно високим. Коли дівчина з Рівненщини приїхала до Донецька, вона спілкувалась українською, незважаючи на те що з нею розмовляли російською. Комар українською не розумів ні слова, але просив не переходити на російську: *Вы говорите, говорите. Я ничего не понимаю, но это так красиво* [3, с. 40].

Потенційний бунтар чи бунтарка — це людина з характером, яка має чітку власну позицію стосовно будь-якої ситуації. *Доця* в цьому плані не була винятком навіть у питаннях одягу. Вона вдягалась так, як їй було зручно для роботи. Вітриною фірми була Маринка, ідеальний переговорник, втілення жіночності. Вона сяjala біжутерією,

золотом і діамантами. Не раз Маринка вмовляла хазяйку: *Переодягнися, га?... Не сприймають у нас такий стиль... Давай... Відповідь була короткою і рішучою: Давай ми закриємо цю тему раз і назавжди... Мені має бути комфортно, я не повинна відволікатися...* [3, с. 27].

У складних і небезпечних ситуаціях, пов'язаних із прибутковим бізнесом, коли стикалися з рекетом, молода жінка була рішучішою й сміливішою за представників «сильної статі»: *Сергій тільки очі вирячив, коли я вихопила у нього ключі і стрибнула на водійське сидіння: Наші у засідці... Ти лишайся, я поїду подивлюся.*

— *Здуріла? Сама лишайся, я їду.*

— *Добре, але я за кермом* [3, с. 41].

Реакція дівчини, з урахуванням небезпеки, суто жіноча: вона погоджується з охоронцем, але робить по-своєму, і цей оксюморон демонструє неабияке почуття гумору та кмітливість. Побачивши бандитів зі стволами, бунтарка діє рефлекторно й блискавично: кричить *Держись!!!!*, газує, машина підлітає на горбочку як на трампліні і приземляється посеред бандитів на чийсь спину й голови. Травма голови була і в неї, і у Сергія. Машина згоріла, та, незважаючи на це, хазяйка керувала, але керувала як любляча (форма звертання) старша людина (наказовий спосіб дієслова): *Ромчику, хлопці, а йдіть сюди. У нас концепція змінилася. Ви не їдете у банк. Романе, візьми гроші з салону. Поділи порівну між усіма присутніми... Сергію дві тисячі зверху за машину. Чого смієшся?*

Навіть зі струсом мозку начитана молода жінка не вживала у мовленні сленгові слова чи просторіччя (*у нас змінилася концепція*), що викликало усмішку молодих чоловіків, її колег, які не переймалися проблемою культури мовлення: *Ти вижала з «ниви» 160 на ґрунтовці, протаранила живих людей, сама влетіла у любовуху. І після цього хоч раз, один єдиний раз ти не можеш сказати «штука» замість «тисяча»? Ну давай, «штука баксів», а?* Відповідь травмованої хазяйки довела, що вона не втрачає почуття гумору навіть у такому стані: *Колего, ідіть у баню* [3, с. 44]. Поєднання офіційного звертання й усно-розмовної фраземи в описаній ситуації має комічний ефект.

По телевізору показали події на Майдані в Києві, баба Оля плакала, а сусіди оцінили все по-іншому: *Деточка, так що же, когда ваши придут, нас расстреляют? Доця витріщилася на сусідку: Хто це «наші»? Ви про що взагалі? — Ваши бендеры* [3, с. 47]. Від такого дівчина втратила дар мовлення. На вулицях міста почали з'являтися молодчики у спортивних костюмах. Люди поширювали плітки й вірили в те, що Києва вже немає; на Майдані спалили «наших ребят»; зі столиці наказали підірвати шахти й затопити Донецьк... Наша героїня на початку таких подій бунтувала виключно на вербальному рівні, та коли їй одного разу плюнули в лице і виштовхнули з маршрутки, вона затикала вуха навушниками і вдавала, що її немає.

Протест дівчини міг бути швидким і дієвим. Одного дня вона побачила, як пенсіонери напали на знімальну групу, трощили камеру й били оператора. Тоді доця врізалася у натовп, щось говорила й виштовхувала журналіста. Діди від несподіванки

розступилися, а потім накинулися на молоду жінку. Вона правильно оцінила ситуацію й заговорила російською, а дії були рішучими: *Я местная, живу здесь... Хапає молодика у спортивному, який виріс з-під землі, за руку: Пенсы с ума сошли. Доказывают мне, что «Континент» возле «Донбасс-Арены». Не связывайтесь с ними* [3, с. 49-50]. Лексема *пенсы* (пенсіонери) з молодіжного жаргону, наказова форма (*Не связывайтесь с ними*) та рішуча дія (*розвернулася й пішла*) справили враження на молодиків, яких завезли «сусіди», і вони не зупинили дівчину. Так вона врятувала оператора, який встиг утекти.

Бунтарство закладено у психіці нормальної людини. Воно є потенційним і глибоко захованим в архетипі *тінь*, але за певних обставин вибухає. Нагадаємо, що архетипічними є й бінарні опозиції як видові поняття стосовно родових, якими, на нашу думку, є архетипи. Важливою для нашого аналізу є одна з ключових опозицій *свій — чужий*. Стикаючись на вулицях Донецька з *чужими*, «тітушками» та військовими, у процесі автокомунікації головна героїня запитувала себе: *«Та що ж таке, хто вони такі?»* [3, с. 49]. Ситуація розділила жителів міста на своїх і чужих. Домінував страх, коли вона бачила, як принижували невелику групу людей, активістів *донецького Євромайдану* (*я тікала, зневажаючи себе за боягузтво*) [3, с. 50].

Дівчина *розревілася від полегшення*, коли дізналася, що її друзі й колеги-чоловіки свої. Авторка детально описала *День Народження Нової особистості* в собі, сильної жінки, яка перестала боятися: *«чужий» вийшов із захопленого тіла, і маріонетка стала вільною*. А коли вона по телевізору побачила тіла вбитих на Майдані, *страху вже не було* [3, с. 51]. Доця відчувала себе частиною того колективу, який склався за декілька років спільної роботи, тому й спитала: *Ромчику, що будемо робити?* Їй радили тікати разом із бабусею. Рішення прийшло саме й дуже швидко: *Дурак ти. Нікуди я не тікатиму...* І почала давати команди, що робити. Роман, як завжди, не сперечався: *Слухаюсь, мій фюрер*. Так вона була записана і в його телефоні [3, с. 53].

Почалося тяжке життя в окупації. Купка людей чинила супротив без усілякої підтримки з боку чиновників чи силовиків Донецька. Часто молода жінка стикалася зі смертю на вулиці, на мітингу, у кареті швидкої. Після побаченого, почуття справедливості, яке люди перейняли від тварин (предки помічали, що тварини не вбивають собі подібних), вибухнуло в героїні пасивним бунтарством на рівні бажання: *Я хотіла реальної, матеріальної відплати тим, що заїхали і заселилися у санаторіях та базах відпочинку під Донецьком... Я хотіла їх бачити... з перерізанним горлом. Хочу, щоб кров била фонтаном із артерії, щоб пузирилась повітрям на кожному видиху...* [3, с. 70].

Бабуся відмовилась виїжджати, отже, залишалося одне: вести партизанську війну. У молодій жінки не було ні чоловіка, ні сім'ї — і в такій ситуації це була найбільша перевага. Вона знала місто, а її зовнішність була непримітна.

Багато часу друзі проводили у соцмережах. Живі розмови були небезпечними, і *дівчина мусикала, як німа*: *«Ой, доця, как дела, как бабушка? Как настроение?» — Ааооу... «Не уезжаете?» — Угм. «Ну ничего, даст Бог, спасут нас от*

этих бандер. *Отобьемся*». — Ага. «Ну привет Ивановне». — Угу [3, с. 75]. Така реакція — це теж захисна маска для патріотки.

Маскуючись під дачників, возила з Ромчиком їжу на позиції наших хлопців. Проїжджали шлагбауми, де бойовики усіх зупиняли й перевіряли. Одного разу дівчині наказали вийти та простягти руки, і вона сама була здивована, звідки в неї з'явилися *дурнуваті жарти* у такі невідходячі моменти, за що ненавиділа себе: *Ой, вы хотите погадать?* [3, с. 83]. Але тактика спрацьовувала, і їм дозволяли їхати далі.

Перший раз було лячно, бо приїхали на донецьких номерах, і доця не знала, що говорити нашим солдатам, щоб повірили. Ромчик показав паспорти, подав руку патрульному і сказав: *Бажаю здоров'я!* А вона уникала рукостискань, бо відчувала всередині домінуючу силу архетипічної опозиції *свій / чужий*, і при думці, що треба *доторкнутися* до незнайомого, отже, *чужого, холоділи і покривалися липким потом долоні* [3, с. 84]. Тоді вона по-материнськи почала щиро говорити, щоб повірили: *Послушайте, ви не думайте нічого поганого, тут і продукти свіжі, я своїми руками варила вночі. Ми миттю доїхали, от тільки у орків на посту постояли, але всі кастрюльки у термопакетах були. І не переживайте, тут ніякої отрути нема, я вам клянусь від щирого серця. Ось зараз ...Ромчик прямо при вас щось попробує, ось хоч би цей голубчик, так, Романе?* Коли той відмовився їсти, доця була щиро здивована: *А? Ти що, здурів?...* Тоді на очах насторожених солдатів вона вже без жодного слова заковтнула голубець і вимовила: *Гм. Перефолила, а так нормально. Ви хоч не вегетаріанці?* [3, с. 85]. Як мама, вона заспокоювала хлопців: *не думайте, не переживайте, отрути немає*. Щирість виразила словами: *клянусь від щирого серця...*

Ставлення до ворога характеризує лексема *орки*. З 2014 року, коли відбулася анексія Криму та окупація Донбасу, українські військові дали російським загарбникам прізвисько *орки*. Англійський письменник Джон Толкін описав *орків* як темні створіння, які втілюють зло. Цей варварський народ підкорявся Темному Володарю і становив основу його збройних сил. Їхнє військо підкорювало не силою, а кількістю. Орки мали вкрай низький інтелект і не звикли жити в комфорті. У 2022 році *орками* армію РФ почали називати не лише воїни, а й українські політики і журналісти на своїх сторінках у соцмережах [11].

Після того, як молода жінка проковтнула голубець, який потік у її руці, контакт було встановлено, і вона ще довго розмовляла з солдатами, благаючи не кидати тих, хто в них вірить і бореться. З того часу *маленький караван*, — Роман попереду, доця у фарватері, — тижнями був у дорозі, бо їздили двома машинами («так більше влізе»). Водіям не вдавалося виспатися, вони були брудними, смердючими і сірими від пилу... Маленька жінка падала від втоми.

Обставини навчили доцю бути різною, іншими словами, вона активно змінювала маски юнгівського архетипу *персона*. Вкотре лагідно вмовляла бабусю: *Ба, послухай мене. Я думаю, у нас буде гірше, ніж у ту війну. І ще я думаю, що тобі потрібно виїхати звідси, як ми колись планували. Давай, поки є можливість, а?* [3, с. 101]. Мовою вулиці розмовляла з «легендою і карою Господньою району»: *Кльозици! Ану*

стій, де стоїш, я тобі зараз помийницю на голову виллю. Я тобі дам бомжичку! [3, с. 103]. Ображена та втомлена жінка не добирала слів.

Завдяки «неправильним» словам у мовленні колишньої колежанки, зрозуміла, що та — зрадниця: ... *наші* — *тобто дійсно свої* — не називали армію «українською». Вона для нас просто армія, без уточнення. Так повелося, що у нас «бійці» і «солдати», у сепаратистів «ребята», «мальчіки» і ще добрий десяток епітетів... ми уникали аббревіатури, якою з усіх російських телеканалів називали нашу область... (мається на увазі ДНР) [3, с. 106]. Потім хазяйка фірми ставить дуже конкретні питання: *Ти не думаєш, що це війна? Що на нас напали?* Після відповіді її реакція однозначна: ... *я з тобою далі не піду. Перехотілося. Вибач. ... Мені правда байдуже, що ти там знаєш. Ми ж не будемо битися посеред дороги? Іди собі, куди йшла, щасливо. ... Є речі, для яких не може бути двох точок зору. Як не старайся, а чорне білим не зробиш. І не треба мені розказувати, що ти не відрізниш гімно від цукерки. Уже хто-хто, а ти бандитів усіх сортів з людьми не переплутаєш...* Принижена колишня колежанка більше не стримувалася: *Ти ж у нас найрозумніша... Що вони всі у тебе знайшли, що сидять біля тебе, як медом намазано? Чи сліпі мужики, чи дурні? Ти ж ніщо, нуль, у тобі нічого немає... Чи й правда приворожила? Відповідь колишнього керівника, як завжди, коротка й конкретна. Доця не опускається до лайки, хоча у словах жіноче бажання помститися: *Угу, приворожила. ... закінчуємо дурну розмову, бо я тебе зараз і приворожу, і прокляну — сім років з прищами ходитимеш. Бувай. До речі, я тебе звільняю* [3, с. 106-108].*

Частотною в тексті була й автокомунікація головної героїні. Вона щиро зізнавалася собі, що дивачка; що замість сім'ї у неї робота; що їй ніхто з чоловіків не пропонував руку і серце... [3, с. 109-112]. З іншого боку, у неї були друзі-чоловіки, багато важливих знайомих. Коли дізналася, що Комар, її співробітник, служить сепаратистам, пішла на склад, де працювала, побачила своїх хлопців і сказала: *Пішли на кухню, наллете і мені*. Реакція найстаршого, Борисовича: *Пішли, доця* [3, с. 115]. Серед чоловіків вона була «своїм хлопцем».

При «новій владі» транспорт у місті не ходив, зняти гроші в банкоматі було майже неможливо. Доця витратила цілий день, але-таки зняла трохи готівки. Вечері, втомлена, була за десять кілометрів від дому. Раптом побачила «парочку» і відчула, що на довгій та пустій вулиці ми втрюх: я, перелякана до смерті дитина (дівчинка-школярка, років чотирнадцяти) та її озброєний конвоїр. Молода жінка наказувала собі заховатися у дворах, не вголос, а сама собі кричала: *Стій, я кажу! Стій, що ти робиш!!!! Ааааа...* [3, с. 120]. Не дослухавшись внутрішнього голосу, закричала, як навіжена: *Аааааа... Анька! Аня, стой, подожди! Аняяяя!!! Аня! Ты что, мать везде ищет! В комендатуру пошла, все на ухах!! Отец ребят поднял, какого?! Спасибо, спасибо большое* (це вже вона каже ополченцю, який спершу навів на неї автомат, а потім, розгубившись, опустил). *Вот, Возьми!* (віддає тисячу, за якою ганялася цілий день): *Держи. Как хорошо, что ты ее нашел! Спасибо, спасибо, я дальше сама отведу, тут недалеко...* [3, с. 121].

Молода жінка вхопила дівчину за руку, і вони побігли... Знесилені впали на землю. Дівчина перелякано спитала: *А ви хто?* Жінка відповіла: *Я так думаю, що я ельф. Один відбитий на всю голову ельф, який лишився без копійки грошей. Аня (ім'я випадково вгадала!), а скажи, будь-ласка, чи є у тебе телефон? ... Мама хоч приблизно уявляє, куди ти поділася? Тебе шукають?* [3, с. 122].

Поки вони лежали до ночі у кущах, Аня розповіла, як вона та ще двоє хлопців робили селфі перед захопленою будівлею СБУ. Їх схопили, били нещадно, тримали у підвалі вісім днів. Катували... Про це доця навіть слухати не могла, сама себе заспокоювала: вона уявляла пшеничне поле з волошками, пташки щебечуть... А далі — автокомунікація: *Я серед поля. Шшшш, шшшш, все добре. Я не тут, мене немає на цій вулиці, я нічого не чую. Шшшш* [3, с. 123].

Бунтарство доці зростало по спіралі, підтвердженням є її діалоги з різними людьми. З «визволителями» розмовляла російською, залежно від ситуації проявляючи то жіночу слабкість, то чоловічу впевненість і рішучість, демонструючи винахідливість і нібито відсутність страху. Зі своїми підлеглими друзями-чоловіками мовленнєва поведінка характеризує її як вірного старшого товариша, який знає ціну чоловічій дружбі. З помічницями-жінками іноді впадала у відчай і не приховувала стану, коли опускаються руки. Допомогу збирали й через інтернет, спілкуючись у тому числі й з іноземцями, описували реальну ситуацію, в якій боролися: *Тань, це капець. Вони нас не розрізняють, розумієш? Росію та Україну, вони думають, що це внутрішній конфлікт, що ми самі з собою б'ємося. ...Ну як це пофіг? Та кинь ти той буряк! Тань, нам ніхто не допоможе. Нас тут тупо затопчуть, і ніхто не впишеться, ми для них як мухи. От тобі цікаво, чого мухи між собою б'ються?* Співрозмовниця донеччанка згадала про розподіл людей в Україні на «наших» і «ваших», «хохлів» та «українців»: *... В смислі «ваши»? Хто? — Так бандерівці. — Тю, а чого не «наші»?* [3, с. 131-132]. У діалозі на кухні доця не вдає з себе освічену та розумну молоду жінку, якою була насправді; у мовленні активно вживає й жаргонізми, й просторіччя: *це капець, ну як це пофіг, ніхто не впишеться, Тань, тю тощо.*

Відвезли з кухаркою Тетяною військовим шашлик, щоб відсвяткувати маленьку перемогу — наші наступають! Поверталися у непроглядному тумані. За кермом була Тетяна: *Стій! От чорт, стій! Блін, пізно, нас засікли. Ну, молись тепер* [3, с. 144]. Колись доця запитала у Борисовича про те, що робити, якщо потрапиш у полон. Порада чоловіка призначалася виключно жінці: *«Якщо сама, тоді плач. Реви з самого початку»...* [3, с. 145]. Почався допит, який вели четверо чеченців, а сльози з переляку не йшли... Та коли один з ворогів почав погрожувати Тетяні ножем, а та зірвалася й почала кричати на виродка, доця заревіла по-справжньому й кинулася Тані на шию, одягнувши маску зламаної та підкореної: *Не слухайте її, вона не хотела* [3, с. 147].

Про те, що мова — це пароль «наші/вороги», молода та розумна керівниця домовилася з хлопцями задалегідь: *Якщо мене викрадуть і триматимуть з ножем біля горла, я зможу попередити своїх, просто заговоривши російською* [3, с. 147].

Несподівано задзвонив її телефон, вороги дозволили відповісти, увімкнувши голо-совий зв'язок. Заговорила російською, Ромчик все зрозумів, підіграв, але чеченець вдарив автоматом по руках. Жінок залишили під деревом і почали обшукувати машину. Та сльози сильної жінки були для ворогів, а з Тетяною заговорила спокійно, але «помертвілими губами»: *Пробач мені... Ми не виберемося звідси. Я наклейки у машині забула... Тань, у мене граната у кофті, я можу прямо зараз, ти розумієш? Тільки для нас, але з гарантією. Або кинути їм, їх там всього четверо. Але без гарантій. Якщо не долетить? Тоді для нас все буде дуже довго. Давай підгадаємо, коли вони до купи зійдуться* [3, с. 149].

Героїня усвідомлює безвихідь ситуації (*ми не виберемося звідси*), та вона не втрачає здатність логічно мислити (*якщо граната не долетить, їх будуть довго катувати*), готова померти (*граната тільки для нас, з гарантією*), але найважливіше для неї у будь-який спосіб помститися ворогам (*давай підгадаємо, коли вони до купи зійдуться*).

Жінок визволив колишній «колега» по бізнесу Комар, який зараз був «командиром гоблінів», і про якого говорили, що служить ворогам. Приїхав несподівано. Доці хотілося плюнути йому в очі, але вона стримувала себе, тримаючи руку в кишені, хоча командир наказав витягти. Коротко відповіла: *Я думаю, що вам не потрібно думати про мене. З вашого дозволу, я побуду з рукою в кишені... Жінки вскочили в машину, видихнули, поїхали, й Тетяна запитала, чи є сенс у такому ризику і в тому, що вони взагалі роблять. Доця щиро відповіла: Не знаю. Скоріше за все, у цьому немає сенсу. — Але ж ми не зупинимося? Я — точно ні. Не всі шляхи ми вибираємо... Але, Тань, я одна. А у тебе донька, тому подумай добре, чи воно тобі треба...* [3, с. 151-153]. Холодний розум, щирість, турбота про ближнього виражається у мовленні мужньої жінки.

Доця допомагала багатьом людям, які опинялися в скрутних ситуаціях. Завжди мала конкретний план дій. Зверталася за допомогою до справжніх друзів, а її прохання, що нагадували команди, були чіткими й лаконічними: *Борисович, добрий вечір. Не розбудила? Ви мені будете дуже потрібні вранці, години о п'ятій. Ви і ще троє-чотири хлопців, із толкових. І вантажівка. Тут така справа...* [3, с. 167].

Доклавши неймовірних зусиль, доця допомогла жінці з п'ятьма дітьми виїхати з Донецька. На той час місто вже повністю було окупованим. Коли прощалися, жінка говорила, що не треба повертатися до Донецька. Відповідь молодій патріотки містить і самоіронію, і самокритичність, і відвертість: *Та ні одній нормальній людині не треба у Донецьк повертатися. Але де тих нормальних взяти? Вони з нами, психами, не уживаються* [3, с. 187].

Доця повернулася до Донецька. Постійно ризикуючи життям, возила нашим воїнам і зброю, і одяг, і продукти. Попадала під обстріли, була навіть інформація про те, що вона загинула. Інформацію вирішили не спростовувати. Зробили інші документи, за якими доця отримала ім'я *Вікторія*, тобто *перемога*. Її друзі-чоловіки, називали молоду жінку, яка спочатку керувала спільним бізнесом, а потім ризикованими

операціями в окупованому Донецьку, і *фюрером*, і *відьмою*, а одного разу Борисович звернувся так: *Я з тобою говорю не як з жінкою, а як з бійцем...* [3, с. 255].

Одна з останніх описаних у повісті ситуацій була занадто небезпечна. Чоловіки радилися з нею як з бійцем, командиром, і вона, як завжди, швидко відреагувала: *Спокійно, хлопці, без паніки. Все у нас вийде... Гарантую* [3, с. 256]. Тут *доця* як справжній командир на війні надихає та підтримує. Вони їхали рятувати Комара, командира, який нібито служив ворогам і «спалився». *Доця* про це нічого не знала, тому, ледь стримуючи емоції, сказала Борисовичу, забувши про його вік: *Ти чому мені раніше не сказав, виродку?* [3, с. 256]. Всі знали, що в критичних ситуаціях і в певному емоційному стані керівниця вживала лайливі слова, тому ніхто ні на кого не ображався.

Коли вже вивезли ледь живого командира з-під носа ворогів, молода жінка в машині тримала крапельницю і не знала, чим допомогти пораненому. Вона відчувала, що чоловік на межі життя і смерті, тому вдалася до магії і зашепотіла йому в губи замовляння. Потім розрізала свою руку ножем і кров'ю провела лінію від грудей вмиряючого до паху. Вона могла врятувати життя тільки вірою в те, що її кров, добровільно відкрита гарячим клинком, донесе її бажання до Всевишнього швидше, ніж слова молитви: *... Кров у кров, жила в жилу, ребро в ребро. Комар, не здумай померти! Я тебе не відпускаю, чуєш?! Повертайся, козаче. Ти чуєш мій голос, ти бачиш дорогу, ти знаєш мене біля себе. Давай, оживай* [3, с. 263]. Слова-накази сильної жінки (*не здумай померти; не відпускаю, повертайся; ти бачиш дорогу, оживай* тощо; звертання *козаче*), яка у ці хвилини, мабуть, відчувала зв'язок з відьомським началом усіх жінок-предків, вдихнули життя в тіло командира, який помирав. З метою безпеки її висадили по дорозі, а машина поїхала далі.

Доця, судячи з її розмов з іншими, і з того, що вона говорила про себе, — розумна, начитана та кмітлива молода жінка. Вона зізнавалася, що завжди стане на бік науки, а не магії. Та всі ми хоча б раз у житті були в ситуаціях, які не піддаються логіці. Саме тому в страшних і небезпечних ситуаціях *доця* згадувала молитви: *Слави, і сохрани, і відведи...* [3, с. 272].

Пік бунтарства героїні повісті проявляється в ситуації, коли вона бачить убитими своїх друзів — Ромчика та Тетяну, яку чоботами били три здорових бугаї. Реакція була миттєвою: вона дістала гранату, висмикнула кільце і з вірою в те, що Тетяна вже була мертва, кинула під ноги тим трьом. Дівчина готова без жодних слів вбивати нелюдів.

Висновки та перспективи. Психологи довели, що бунтарство в поведінці особистостей, зокрема й у мовленнєвій, є проявом одного з архетипічних утворень, які в свій час описав К. Юнг. При цьому важливо пам'ятати, що не бунтарі створюють проблему, а конкретні обставини і проблеми створюють бунтарів. Найжахливішою обставиною, яка пробудила в колективному підсвідомому українського соціуму архетип бунтарства є визвольна війна, яку веде наша країна проти російських загарбників з 2014 року.

Головна героїня повісті не має власного імені, чужі люди називали її (рос.) *деточка*, *дитина*; бабуся й найстарший колега по роботі — *доця*. Загальна назва, що

стала власною назвою книги, набула декількох символічних значень: *доця* — звичайна пересічна дівчина; *бунтарка*, одна з багатьох дівчат, які борються з ворогами; *дочка* свого народу, який воює із загарбниками.

Мовленнєва діяльність головної героїні дозволила простежити динаміку архетипічних проявів не тільки її бунтарства, а й інших архетипів, таких як «персона» і «тінь». На початку повісті вона закомплексована дівчина, яка повністю підкорюється обставинам життя, мовчки залишає рідний дім і переїздить до іншого міста. У російськомовному Донецьку дівчина розмовляє рідною українською, незважаючи на негативну реакцію сусідів.

Бунтарство головної героїні має певну динаміку. Її мовлення теж поступово змінюється: літературні слова замінюються жаргонізмами, просторіччям, грубою лайкою. Вперше бунтарство проявилось на побутовому рівні, коли хлопець, з яким вона зустрічалася, запросив її у гості, щоб познайомити зі своєю мамою. Але остання відкрито принижувала дівчину, через те що доця розмовляла українською. Мовлення головної героїні було коректним, а бунт — дієвим: вона втекла з цього дому в домашніх капцях, а потім звільнилася з супермаркету, де познайомилася з цим хлопцем.

У школі *доця* надавала перевагу фізиці й математиці, багато читала. Розумна дівчина вільно, коротко й просто висловлювала свої думки гарною українською мовою. Коли відкрила в собі талант художниці, успадкований від матері, організувала успішний бізнес, легко знаходила спільну мову з колегами-чоловіками, яких найняла. Бунтарство у мовленні та діях проявилось в ситуації, коли вона залишила за собою право вдягатися так, як вважає за потрібне, незважаючи на те що такий стиль не сприймали. У протистоянні з рекетом, перехоплювала ініціативу в чоловіків, демонструючи жіночу хитрість у комічних висловлюваннях.

Коли у Донецьку з'явилися «руські визволителі», молода жінка опинилася в різних ситуаціях, але як справжня бунтарка протидіяла новим порядкам. Це бунтарство було прихованим і завуальованим, зокрема тим, що вона починала говорити російською мовою. Перед ворогом *доця* вдягала різні маски, блискуче демонструючи розум і кмітливність. Вона свідомо ризикувала життям, якщо не було іншого виходу. Зі своїми товаришами й однодумцями, коли переповнювали негативні емоції, молода жінка, яка стала бійцем, вже не добирала слів.

Найвищим проявом бунтарства стало те, що вона виявила готовність підірвати гранатою і себе, і ворогів. А дієвим піком її бунтарства було вбивство трьох ворогів, яких вона таки підірвала гранатою. *Доця* виїхала з Донецька, вдруге рятуючи життя дівчинки-підлітка, яка залишилися сиротою. Незважаючи на всі жахи, які вона пережила як волонтерка в окупованому Донецьку, вже не *доця*, а гідна свого народу *дочка* каже: *А, за нас не хвилюйтеся. Будемо жити* [3, с. 281]. Вона налаштована на мирне життя, в якому не потрібно кожної хвилини демонструвати бунтарство, що суперечить природній жіночій сутності.

Бунтарство молодій жінці під час окупації ми вважаємо не девіантною поведінкою, а повністю адекватною. У ситуації, коли вона на мовленнєвому рівні *прагне*

крові, а потім реально вбиває катів, Доця не бунтарка-вбивця, а справжній воїн-визволитель. Як і в дослідженнях образу «бунтарки» серед жінок-військовослужбовиць, нашій героїні властива специфічна манера поведінки. Прагнення здобути ту свободу дій, яку приписують чоловічій статі, призводить до того, що «бунтарка» дистанціюється від жінок і від традиційних уявлень про жіночність, імітує маскуліні поведінкові та дискурсивні практики — вона категорична, не визнає напівтонів, її мовлення характеризується експресивністю, емоційністю, використанням сленгу [10, с. 155].

Перспективу дослідження вбачаємо в детальному аналізі проявів бунтарства з урахуванням гендерних відмінностей на матеріалі як поетичних, так і прозових текстів про визвольну війну в сучасній українській літературі.

Література

1. Бунтарки : нові жінки і модерна нація. Київ : Смолоскип, 2020. 365 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2007. 1728 с.
3. *Горіха Зерня Тамара*. Доця. Київ : Білка, 2019. 284 с.
4. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти : матеріали наук.-практичн. конф. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 154 с.
5. *Котигорошко В.* Архетипи Карла Юнга: що це і якими вони бувають. URL: <https://www.gasformind.com/arkhetypu-yunha/>
6. *Кукіна О.* Мовний образ жінки в газетному дискурсі Чугуївських ЗМІ. *Український світ у наукових парадигмах*. 2020. Вип. 7. С. 173–177.
7. *Маргарет М., Пірсон К.* Герой і Бунтар. URL: <https://www.maxzosim.com/12-arkhietipiv-iungha/>
8. Український психологічний ХАБ URL: <https://www.psykholoh.com/post/>
9. *Усенко П. Г.* Південні бунтарі, Київські бунтарі . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pivdenni_buntari
10. *Храбан Т. Є., Самоїленко К. О.* Висвітлення образів військовослужбовиць в українських медіа в період російсько-української війни. *Український соціум*. 2023. № 2 (85). С. 145–167.
11. Чому російських окупантів в Україні називають орками і до чого тут Толкін. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/chomu-rosijskih-okupantiv-v-ukraini-nazivayut-orkami-i-do-chogo-tut-tolkin.htm>
12. Чому я рекомендую книгу Rebel Talent (Талант бунтарства). URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/talantlivye-buntari-kak-dostich-uspeha-pouduya-protiv-pravil-50052408.html>

References

1. (2020), *Buntarky: novi zhinky i moderna natsiia* [*Female rebels: new women and the modern nation*]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

2. (2007), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* / uklad. i red. V. T. Busel [*Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language* / compiled and edited by V. T. Bousel]. Kyiv; Irpin: Perun. [in Ukrainian].
3. Horikha Zernia Tamara, (2019). Dotsia [Daughter]. Kyiv: Bilka. [in Ukrainian].
4. (2008), *Deviantna povedinka: sotsiologichnyi, psykholohichnyi, yurydychnyi aspekty : materialy nauk.-praktychn. konf.* [*Deviant behavior: sociological, psychological and legal aspects: materials of the scientific and practical conf.*]. Kharkiv: Vyd-vo Khark. nats. un-tu vnutr. sprav. [in Ukrainian].
5. Kotyhoroshko, V. (2024), *Arkhetypy Karla Yunha: shcho tse i yakymy vony buvaiut* [*Carl Jung's archetypes: what they are and their types*]. URL: <https://www.gasformind.com/arkhetypy-yunha/>. [in Ukrainian].
6. Kukina, O. (2020), *Movnyi obraz zhinky v hazetnomu dyskursi Chuhuivskykh ZM"* ["The linguistic image of a woman in the newspaper discourse of Chuhuiv media"]. *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh* [*The Ukrainian world in scientific paradigms*], Vol. 7, pp. 173–177.
7. Margaret, M., Pearson, C. (2024), *Heroi i Buntar* [*The Hero and the Outlaw*]. URL: <https://www.maxzosim.com/12-arkhietipiv-iungaha/>.
8. (2024), *Ukrainskyi psykholohichnyi KhAB* [Ukrainian psychological HUB]. URL: <https://www.psykholoh.com/post/>.
9. Usenko, P. H. (2024). *Pivdeni buntari, Kyivski buntari* [*Southern rebels, Kyiv rebels*]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pivdeni_buntari.
10. Khraban, T. Ye., Samoilenko, K. O. (2023), *Vysvitlennia obraziv viiskovosluzhbovyts v ukrainskykh media v period rosiisko-ukrainskoi viiny* [Representations of service-women by the Ukrainian media during the Russo-Ukrainian war]. *Ukrainskyi sotsium* [Ukrainian Society], № 2 (85), pp. 145–167.
11. (2024), *Chomu rosiiskyykh okupantiv v Ukraini nazyvaiut orkamy i do choho tut Tolkin* [Why Russian occupiers in Ukraine are called orcs and what does Tolkien have to do with it]. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/chomu-rosijskih-okupantiv-v-ukraini-nazyvaiut-orkami-i-do-chogo-tut-tolkin.htm>.
12. (2024), *Chomu ya rekomenduiu knyhu Rebel Talent (Talent buntarstva)* [Why I recommend the book Rebel Talent]. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/talantlivye-buntari-kak-dostich-uspeha-poydya-protiv-pravil-50052408.html>.